

Środki finansowe na realizację zadania zostały pozyskane w ramach projektu;
„Wspólnota cierpienia czy konkurencja ofiar? Los Żydów, Romów i Polaków w czasie II Wojny Światowej”
przyjętego do finansowania w drodze konkursu na realizację projektów w ramach programu pod nazwą
„Nauka dla Społeczeństwa II” ogłoszonego komunikatem Ministra Edukacji i Nauki z dnia 4 kwietnia 2023 r.

Konkurencja ofiar a wspólnota cierpienia

Lokalna pamięć II wojny światowej na przykładzie Żabna

1. Wprowadzenie do tematu

II wojna światowa pozostawiła po sobie nie tylko ogromne straty demograficzne i materialne, lecz także złożone dziedzictwo pamięci. W wielu lokalnych społecznościach pamięć ta dotyczy różnych grup ofiar, których losy bywają postrzegane w kategoriach **wspólnoty cierpienia**, ale także **konkurencji ofiar** - rywalizacji o uznanie, widzialność i hierarchię krzywd.

Celem tej lekcji jest analiza lokalnej pamięci o II wojnie światowej na przykładzie **Żabna**, niewielkiego miasta w południowej Polsce, w którym ofiarami niemieckiej okupacji padli przedstawiciele kilku różnych grup.

2. Cele lekcji

Po ukończeniu lekcji uczeń/uczestnik:

- rozumie pojęcia **pamięci zbiorowej**, **pamięci komunikacyjnej** i **pamięci kulturowej**;
- potrafi wyjaśnić różnicę między **oddolną** i **odgórną genealogią pamięci**;
- zna losy głównych kategorii ofiar II wojny światowej w Żabnie;
- rozumie mechanizmy tworzenia hierarchii ofiar i przemilczeń w narracjach pamięciowych;
- potrafi krytycznie analizować rolę **miejsc pamięci** i rytuałów upamiętniających.

3. Kontekst lokalny: Żabno podczas II wojny światowej

Żabno to miasto liczące ok. 4,2 tys. mieszkańców, w którym przed wojną Żydzi stanowili około połowy ludności. W czasie niemieckiej okupacji różne grupy społeczne doświadczyły represji, przemocy i śmierci.

3.1. Żydzi

- Około 600 żydowskich mieszkańców przed 1939 r.
- Getto funkcjonujące od maja do września 1942 r.
- Deportacje do obozu zagłady w Bełżcu
- Egzekucje na cmentarzu żydowskim i w tzw. „rabinówce”
- Zachowane materialne ślady: cmentarz żydowski, pomnik ofiar Holokaustu

3.2. Romowie

- 10 lipca 1943 r. zamordowano 49 Romów (o nieustalonym pochodzeniu)
- Egzekucja i zbiorowy grób na cmentarzu parafialnym
- Upamiętnienie w 1946 r., odnowienie w 2012 r.
- Włączenie miejsca do trasy „Taboru Pamięci Romów” organizowanego przez Muzeum Okręgowe w Tarnowie

3.3. Polacy (nieżydowscy i nieromscy)

- Wywózki na roboty przymusowe do Niemiec
- Ponad 30 osób w obozach koncentracyjnych (przeżyły 4)
- Tablica pamiątkowa poświęcona burmistrzowi Stanisławowi Witkowi i innym ofiarom obozów

3.4. Żołnierze Armii Czerwonej

- 20 poległych podczas wyzwania miasta 17 stycznia 1945 r.
- Zbiorowa mogiła i pomnik z 1948 r.

4. Główne założenia projektu badawczego

Projekt badawczy, na którym oparta jest lekcja, miał na celu **rekonstrukcję lokalnych dyskursów pamięciowych** - czyli sposobów, w jakie współcześni mieszkańcy Żabna postrzegają ofiary II wojny światowej.

4.1. Dwa zasadnicze cele poznawcze

1. **Rekonstrukcja wspomnień międzypokoleniowych**
 - Jakie obrazy wojny zostały przekazane przez świadków okupacji?
 - Jak funkcjonują w pamięci różne kategorie ofiar: Żydzi, Romowie, Polacy, żołnierze sowieccy?

2. Analiza roli miejsc pamięci i rytuałów upamiętniających

- Jak wpływają one na współczesne postrzeganie przeszłości?
- Które wydarzenia są pamiętane, a które ulegają marginalizacji?

5. Oddolna i odgórna genealogia pamięci

- **Oddolna genealogia pamięci:** przekaz rodzinny, wspomnienia świadków, pamięć komunikacyjna
- **Odgórna genealogia pamięci:** edukacja szkolna, instytucje kultury, media, oficjalne narracje historyczne

Lokalna pamięć najczęściej stanowi **syntezę** obu tych porządków, co może prowadzić do niespójnych lub sprzecznych narracji.

6. Konkurencja ofiar czy wspólnota cierpienia?

W badaniach postawiono pytania:

- Kogo mieszkańcy spontanicznie uznają za główne ofiary wojny?
- Czy dominuje narracja:
 - **uniwersalistyczna** – wszystkie ofiary łączy wspólnota cierpienia?
 - **hierarchiczna** – jedne grupy cierpiały bardziej niż inne?
 - **wykluczająca** – niektóre ofiary są pomijane lub nieobecne?

Analizowane są także:

- uzasadnienia hierarchii ofiar,
- obszary przemilczeń,
- wpływ stereotypów (antysemityzm, antycyganizm).

7. Rola miejsc pamięci

Badanie miejsc pamięci obejmuje:

- historię ich powstawania,
- aktorów społecznych zaangażowanych w upamiętnienia,
- znaczenie przypisywane im przez mieszkańców.

Kluczowe pytania:

- Czy obecność miejsca pamięci zwiększa trwałość pamięci o danej grupie ofiar?
- Czy wpływa także na pamięć o innych grupach?
- Jak rytuały upamiętniające kształtują lokalne narracje historyczne?

8. Podsumowanie

Przypadek Żabna pokazuje, że lokalna pamięć II wojny światowej nie jest prostym odzwierciedleniem faktów historycznych. Jest ona dynamicznym procesem, w którym splatają się:

- osobiste wspomnienia,
- przekaz międzypokoleniowy,
- oficjalne narracje kulturowe,
- 3,2
- materialne i symboliczne miejsca pamięci.

Zrozumienie tych mechanizmów pozwala krytycznie spojrzeć na pytanie, czy pamięć o wojnie buduje **wspólnotę cierpienia**, czy raczej prowadzi do **konkurencji ofiar**.

9. Pytania kontrolne (do samodzielnej refleksji)

1. Jakie grupy ofiar II wojny światowej są najbardziej widoczne w pamięci lokalnej?
2. Jaką rolę odgrywają miejsca pamięci w kształtowaniu wiedzy o przeszłości?
3. Czy hierarchizowanie cierpienia jest nieuniknione?
4. Jak edukacja może wpływać na bardziej inkluzywne narracje pamięciowe?